

Geliş Tarihi: 30/05/2023

Kabul Tarihi: 22/06/2023

TÜRK TARIMI ÖRGÜTLENME DESENİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ¹

Hilal PAKSOY ***Mehmet ALAGÖZ ****

ÖZET

Günümüzde birçok gelişmiş ülke sahip olduğu sosyo-ekonomik ve coğrafik yapısına uygun şekilde oluşturduğu tarımsal kooperatifler aracılığıyla, tarım piyasasındaki müdahale edilebilir sorunların birçoğunu çözmüş ve çözmeye devam etmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler, özellikle küçük ölçekli tarımsal üreticilerin tarımsal piyasalara adaptasyonunu sağlamıştır. Buna karşılık Türkiye'deki tarımsal kooperatiflerin önemli bir kısmının, sektörün sorunlarına çözüm olmaktan uzak olduğu hatta sektöre yeni ilave sorunları taşıdığı gözlenmektedir. Ayrıca kooperatifler, Türkiye'de sadece ekonomik amaçlı kurulan bir örgüt olarak görülmekte ancak bölgenin bir sosyal dinamiği oldukları gerçeği göz ardı edilmektedir. Dünyada başarılı kooperatif örneklerine bakıldığında bu ülkelerin çoğunun refahı yüksek ülkeler olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi; kooperatifleşmenin etkin ve verimli şekilde uygulandığı ülkelerde bir yandan kırsal kaynaklar en doğru şekilde kullanılırken diğer yandan bölge halkı arasındaki birlik beraberlik ve dayanışma ruhunu artırdığı için de sosyal kalkınmaya katkı yapmaktadır. Türkiye'deki kooperatif sisteminin ise, ekonomik ve sosyal kalkınmaya yeterince hizmet etmediği görülmektedir. Bunun temel sebepleri olarak kooperatiflerin birçoğunda mevzuat, teşkilat ve finansman yapısının doğru olarak planlanamaması söylenebilir. Tarımsal arz piyasasının sorunlarına bir çözüm önerisi olarak Kooperatifler; kırsal kalkınmada, kıt kaynaklara sahip olan üreticilerin verim ve gelirlerini artırmada, tarımsal gelişmeyi sürdürülebilir hale getirmede önemli araçlardan biridir. Bu yapının neden başarısız olduğunu tespit etmek bu çalışmanın öncelikli amacıdır. Bu amaçla kooperatifçilik sisteminin en önemli sorunlardan birisi olan Türk Tarım Sisteminin Örgütlenme desenindeki karmaşık yapı ortaya konularak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Tarımsal Kooperatifler, Örgütlenme Deseni, Mevzuat, Teşkilat

A CRITICAL LOOK AT THE ORGANIZATIONAL PATTERN OF TURKISH AGRICULTURE

ABSTRACT

Many growing developed countries have solved and continue to solve the interventions in agricultural devices through business cooperatives established in accordance with their socio-economic and geographical structures. In this context, developed countries, especially small immigrant accommodation environments produce the adaptation to the markets. On the other hand, it is observed that an important dimension of the circulating cooperatives in Turkey is far from being a solution to the sectoral difficulties and even new additional difficulties have been brought to the sector. In addition, cooperatives are seen as an organization established only for economic purposes in Turkey, but the fact that they are a social dynamic in the region is ignored. It is seen that these countries are countries with high welfare in successful cooperative examples in the world. The main reason for this is; While the countries where the cooperatives are carried out effectively and efficiently, on the one hand, the rural resources are used in the most correct way, on the other hand, they contribute to the social development as they increase the spirit of unity and solidarity among the people of the region. The cooperative system in Turkey, on the other hand, does not seem to serve economic and social development adequately. The main reasons for this are the fact that the legislation, organization and financing structure of the cooperatives are not planned correctly. Cooperatives as a solution line to the challenges of agricultural supply management; In rural development, it is one of the important tools in increasing the efficiency and income of data with scarce resources and making development sustainable. Trying to determine why this reproduction is failing is the primary goal. For this purpose, the complex structure of the Turkish Agricultural System, which is one of the most important problems of the cooperative system, has been tried to be revealed.

KeyWords: Agricultural Cooperatives, Development, Organizational pattern, Legislation, Organization

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat ABD da hazırlanan "Türk Tarım Kooperatif Modeli: Mevzuat, Teşkilat ve Finansman" başlıklı doktora tezinden alınmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hilalpksoy34@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8139-3851.

** Prof. Dr. Mehmet Alagöz, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, malagoz@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0001-9961-4616.

GİRİŞ

Bireyin bulunduğu yerde sorunların olması ve buna çözüm bulma çabası doğal bir durumdur. Örgütlenme, bu çözüm arayışı sürecidir. Doğal kaynaklar sınırlı kalırken nüfusun sürekli artışı, insanların yaşamsal gereksinimlerini karşılayan tarım sektörünü ve tarımsal örgütlenmenin önemini her daim güncel tutmaktadır. Örgütlenmenin önemi, değişen dünya ve ortaya çıkan yeni gereksinimlere gösterdiği uyumda ortaya çıkar. Değişime kapalı, esnekliği olmayan, tek tip ve devlet güdümlü örgütlenme modelleri tarım sektöründeki örgütlenmenin önündeki en büyük engeldir. Bir yandan tarımsal arazilerinin parçalı ve dağınık olması diğer yandan çiftçilerin de dağınık yaşamaları, tarımsal üreticileri dezavantajlı bir duruma düşürmektedir. Bu dezavantajı avantaja dönüştürmek isteyen tarımsal üreticiler için örgütlenme bir zorunluluk olmuştur. Bu amaçla gerek mesleki gerekse ekonomik ve sosyal amaçlı örgütler kurulmaya başlanmıştır. Bu örgütler küçük toprak sahibi tarımsal üreticiler için birtakım fırsatlar doğururken ürünlerden beklenen güvenlik ve kalite standartlarının artması ve lojistik zincirin daha koordineli olması gibi zorluklar da doğurmaktadır. Çünkü küreselleşme uluslararası ticareti yaygınlaştırırken, kalite standartları yüksek gıda ürünlerinin dolaşımını artırmış ve tüketim algısını revize etmiştir. Türkiye’de nüfusun yaklaşık %37’sinin kırsal alanda yaşıyor olması tarımsal faaliyetlerin toplum için son derece önem arz ettiğini göstermektedir. (Pakdemirli,2019;179-181). Bu önemle doğru orantılı olarak tarımsal örgütlenme konusunda farkındalıkların artırılması da bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar tarımsal arz piyasasının sorunlarına geniş bir bakış açısı ile yaklaşılması gerekse de gelişmiş ülkelerde gelinen nokta, tarımsal arz piyasasında yaşanan sorunların etkin bir örgütlenme ile çözülebileceğini göstermektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, kooperatiflerin nicelik olarak çokluğuna rağmen nitelik olarak etkin olmadığı hantal bir yapıya sahip olduğu ortak sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak kooperatiflerin organizasyon yapısındaki bu hantallığın temelinde mevzuat ve yetki karmaşasının varlığından kooperatiflerden sorumlu tek bir bakanlık ve tabi olunan tek bir kanun ile kurtulmanın mümkün olduğu ortak paydasında buluşmuş olduğu görülmektedir.

Koroğlu (2003); ülkemizde tarım deseni içinde kooperatifler, üretici birlikleri, vakıf ve dernekler, ziraat odaları gibi çok sayıda örgüt bulunmasına rağmen mevzuat, teşkilat ve finansmandan kaynaklanan nedenlerden dolayı güçlü bir örgütlenme yapısının mevcut olmadığını ortaya koymuştur. Sosyal ve ekonomik refahın artırılabilmesi için tarım sektörünün ve özellikle de sektör içinde örgütlenmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Tarımsal örgütlenme modelleri önce Avrupa Birliği daha sonra da Türkiye bazında incelenerek üretici örgütlenmesi noktasında Türkiye’deki üreticilerin örgütlenmedeki dağınıklığından kurtarılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Tarımsal örgütlenme deseni içinde yer alan ve tarımsal politikalar oluşturmada önemli bir rolü olan üretici örgütleri ve kooperatiflerin Avrupa Birliğinde olduğu gibi birbirlerine alternatif değil birbirlerinin tamamlayıcısı olarak çalışmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Uzun ve Özudoğru (2011); tarımsal örgütlenmenin önemine vurgu yaparak tarihi süreç içinde tarımsal örgütlenmedeki değişimleri açıklamıştır. Tarımsal örgütlenmedeki karmaşıklık ve kooperatiflerin ortak bir kanun altında toplanmasının zaruret olduğu üzerinde durulmuştur. Ülkemizde tarımsal örgütlenme deseni içinde dağınıklık başta olmak üzere tarım sektörüne yönelik sorunların giderilebilmesi için Avrupa Birliğine uyum çalışmaları kapsamında geliştirilmiş yeni bir örgütlenme modeline ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kızılaslan ve Doğan (2013); Türkiye ve AB’deki tarımsal örgütlenme modeli üzerinde yoğunlaşarak çiftçi örgütlenmesindeki dağınıklık ve karışıklıktan dolayı yeni bir üretici örgütlenme yapısının gerekliliğini ifade etmiştir. Ayrıca bir yandan hukuki alanda alt yapıdaki diğer yandan denetim ve finansman konusundaki eksikliklerin çiftçi örgütlenmesinde yetersizliklere yol açtığı tespiti yapılmıştır.

Tan ve Karaönder(2013); tarım sektörünün sorunlarına çözüm olarak kabul edilen tarımsal örgütlenmedeki başarısızlık bir sorun olarak görülürken tarımsal piyasanın diğer problemleri için bir çözüm olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle tarımsal örgütlenmenin en güzel örneği olan kooperatiflerin organizasyon yapısındaki sorunlar denetim, finansman ve mevzuat noktasında irdelenerek çözüm önerileri sunulmuştur.

Yercan(2019); Avrupa Birliği ile karşılaştırılmalı olarak Türkiye’de tarım sektörünün örgütlenme deseni verilerek, Türk tarım sektörünün mevcut organizasyon yapısındaki karışık durumun tespiti yapılmıştır.

Örgütlenmede yaşanan sorunlar ortaya konularak organizasyon yapısının etkin şekilde işlemediği vurgulanmıştır. Tarımsal örgütlenme deseni içinde yer alan ekonomik ve mesleki amaçlı örgütlenmenin birbirini destekleyecek şekilde ilişkilendirilmesinin zorunluluğu da ortaya konmuştur.

Örgütlenmenin Gerekliliği Ve Faydaları

Tarım sektöründe üreticiler üretim aşamasından pazarlamaya kadar ihtiyaç duydukları araç gereç ve organizasyon süreçlerini tek başlarına sağlayamadıkları için piyasada etkili olamamaktadırlar. Bunun sonucu olarak da gelir düzeyleri ve yaşam standartları düşük kalmakta ve haklarını arama konusunda da yeterince etkin olamamaktadırlar. Tarım sektöründe üreticilere kaliteli bir yaşam standardı sunmak, tarımda yaşanan sorunları çözmek amacıyla tarımsal politikalar üretmek baskı gücü oluşturabilme, verimlilik ve kaliteyi artırmak için yeni teknolojik yöntemleri takip ederek tarımsal üretime taşıma dolayısıyla topyekûn bir kalkınmayı tesis edebilmek için örgütlenme gerekliği vardır.

Dağınık ve aynı zamanda küçük topraklara sahip olan ülkemizde girdilerin düşük maliyetle sağlanabilmesi ve elde edilen ürünlere uygun fiyatlardan alıcı temin edilebilmesinin en etkili yolu örgütlenmedir. Etkili bir örgütlenme sayesinde üreticilerin devletin sağladığı olduğu desteklerden faydalanabilmesi kolaylaşırken, pazarda etkin bir konuma ulaşması da mümkün olabilecektir. Tarımsal örgütlenme konusunda Hollanda, Almanya, İsveç gibi gelişmiş ülkelerde başarılı şekilde yürütülen kooperatif örgütlenme şekli en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ise çok sayıda kooperatif mevcut olmakla birlikte bunlar etkin olarak faaliyet gösterememektedirler. Bunun temel nedeni ise ülkemizdeki küçük ve dağınık işletmelerden meydana gelen tarımsal yapı, karmaşıklaştırılmış mevzuat ve gününbirlik izlenen tarım politikalarıdır. Bu noktada yapılması gereken üreticilerin kooperatifler aracılığı ile etkin şekilde örgütlenerek üretimden pazarlamaya kadar tüm aşamalarda dikey örgütlenmelerini tamamlamaları ve böylece pazar paylarını artırmalarıdır (İnan vd.,2000;149-150). Böylece tarım kesiminde sağlanacak örgütlenme, üreticiye sesini duyurarak kamuoyu desteği ile baskı grubu oluşturabilme imkanı verirken ucuz girdi sağlama, bilgi alışverişi ile teknolojik yenilikleri takip edebilme, pazarda etkin bir konuma sahip olma, üreticilerin gelirlerini artırma gibi kazançlar da sağlayacaktır.

Türkiye gibi parçalı ve küçük arazi yapısına sahip olan ülkeler için “neden kooperatifleşme yapılmalıdır” sorusunun cevabını şu şekilde özetleyebiliriz;

- ✓ Küçük tarım üreticilerinin menfaatlerini korumak ve bu amaçla güç birliği oluşturulmaya çalışarak rekabet imkânı sağlamak,
- ✓ Talebe uygun üretim gerçekleştirilebilmesi için üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçte gerekli olan ucuz girdi ve yüksek teknolojinin kullanılabilmesine imkân sağlamak.
- ✓ Üreticilerin teknolojiden faydalanabilmelerini sağlamak için sunulan danışmanlık hizmetlerine ulaşılmasını kolaylaştırmak.
- ✓ Kaynakların etkin şekilde kullanılması sağlanarak üretilen ürünlerin yine uygun fiyatla pazarlanması için gerekli ağı oluşturabilmek.
- ✓ Tarım kesiminin ekonomideki etkinliğini artırmak, üreticilerin gelirlerini artırarak yaşam kalitelerini yükseltmek.
- ✓ Üreticilerin ihtiyaç duydukları ve yalnız başlarına gerçekleştiremedikleri faaliyetler iş birliği sayesinde ve düşük maliyetle gerçekleştirilebilir.
- ✓ Ben yerine biz duygusunu kuvvetlendiren örgütlenme sayesinde egoizmden uzak barışçı bir toplumsal yapı oluşur.
- ✓ Ürün ve emeğin karşılığı alınırken aynı zamanda fiyat istikrarı sağlanmasına yardımcı olur.
- ✓ Kooperatifler üretimden pazarlamaya uzanan süreçte yeni tesisler kurulmasını sağlayarak işsizliğin azaltılmasında da rol oynamaktadır.

Kooperatifçilik; dünyada değişen ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarla doğru orantılı olarak ilke ve değerlerini revize ederek başarılı şekilde uygulanan bir örgütlenme modeli olmuştur. Kooperatiflerin farklı amaçlara, farklı toplumlara ve farklı ekonomik düzenlere uyum sağlamadaki esnekliği nedeniyle küresel bir tanımının yapılabilmesi oldukça güçtür. Bu güçlüğe rağmen kooperatif tanımlarındaki ortak nokta kooperatifleşmenin “bir amaç” değil “bir araç” olduğunun kabul edilmiş olmasıdır. Tarımsal Kooperatifler

ortaklarına, tarımsal üretim için gerekli olan tarımsal girdi, tarım araç ve makineleri gibi ihtiyaçları en uygun ve ucuz şekilde sağlamanın yanı sıra üretilen malların depolanması ve pazarlanmasını sağlamak amacıyla da hizmet sunmaktadır.

Türk Tarımında Örgütlenme Deseni

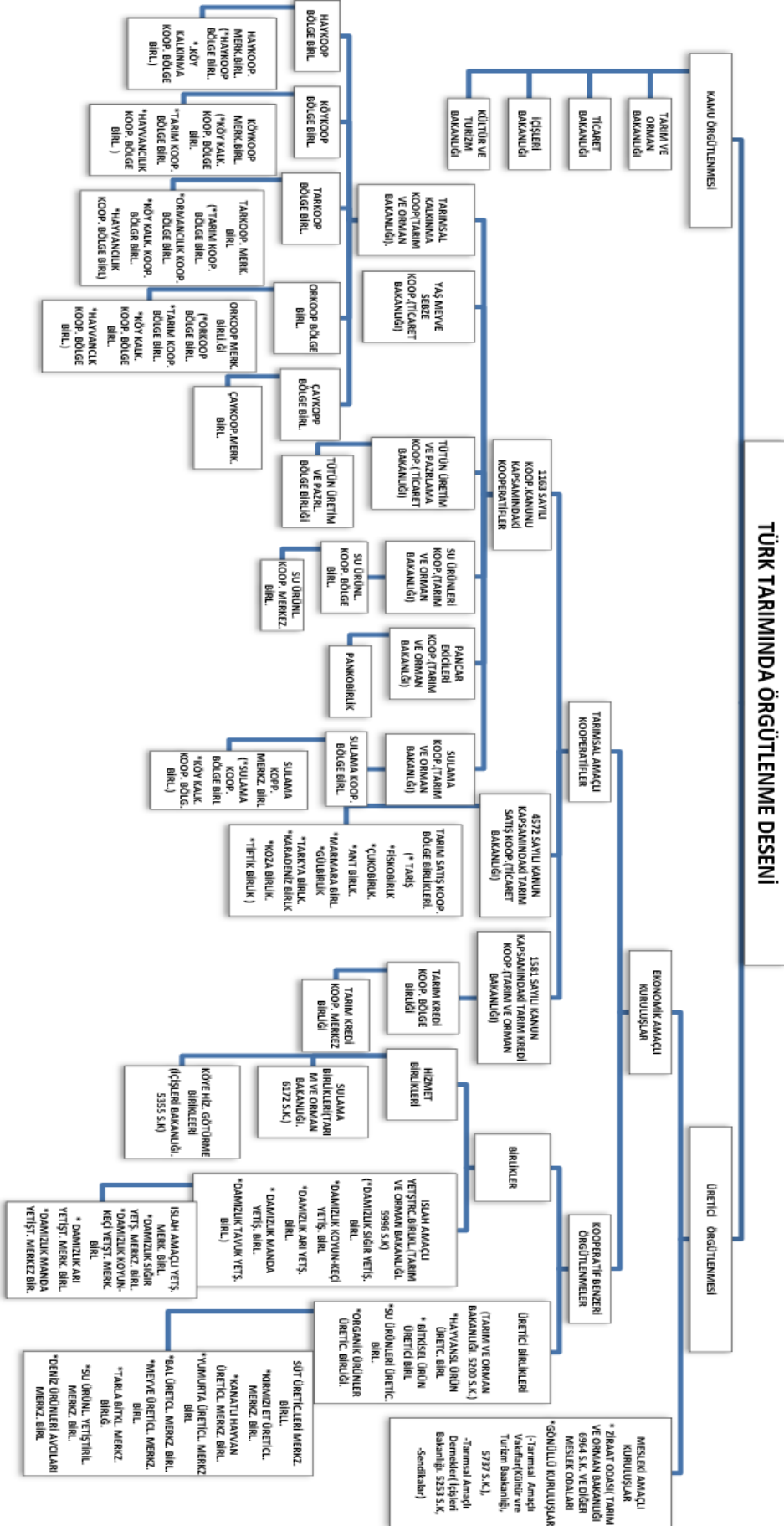
Bilimsel olarak tarım sektöründe örgütlenme, tarım sektörüne hizmet sağlayan kamu örgütlenmesi ve üretici örgütlenmesi olarak iki ana başlık altında ele alınırken, üretici örgütlenmesi de mesleki örgütlenme ve ekonomik örgütlenme olarak iki alt grup altında sunulmaktadır. Ülkemizde, tarım sektörü ile ilişkili olan ve bu sektöre az veya çok hizmet sağlayan birçok kurum olmakla beraber en büyük hizmeti sağlayan üç bakanlık mevcuttur. Kamu örgütlenmesi içinde yer alan bu bakanlıklar içinde etki ve hizmet alanı en geniş olan kamu kurumu ise “Tarım ve Orman Bakanlığı”dır. Tarım sektöründeki örgütlenme deseni içinde yer alan diğer kamu kuruluşları ise Ticaret Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’dır. Bunun yanı sıra ülkemizde Hazine ve Maliye, Dışişleri, Ulaştırma ve Altyapı, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Kültür ve Turizm hatta İçişleri Bakanlıkları da kendi görev alanları içerisinde tarım sektörüne hizmet sağlayabilmektedir. Tarım sektörü örgütlenme deseninde üretici örgütlenmesi başlığı altında ise tarıma hizmet veren mesleki kuruluşlar ve ekonomik kuruluşlar olarak iki grup bulunmaktadır. Genel olarak üretici örgütlenmesi çiftçiler ve tarım sektörü içindeki tüm paydaşlardan oluşmaktadır. Üretici örgütlerini sivil toplum kuruluşlarından ayıran tek fark üyelerinin çiftçi olmasıdır. Bu nedenle üretici örgütleri olarak adlandırılan bu grup, mesleki, ekonomik ya da sosyal amaçlı olarak bir araya gelmektedirler.

Tarım sektörünün sorunlarının giderilmesi konusunda oldukça önemli bir fonksiyonu olan mesleki örgütlenmeye karşı çiftçileri isteksiz davranmaya iten başlıca neden; ziraat odalarının tarım sektörüne ait sorunların gündeme taşınmasında, çiftçinin gelir ve refahının artırılması için gerekli olan politikanın izlenmesinde hükümetlerin kararlarını etkileme güçlerinin sınırlı kalmasıdır. İkinci önemli neden büyük arazi sahiplerinin ve şehirde yaşayan çiftçiliği bir meslek olarak değil de hobi olarak gerçekleştiren kişilerin yönetimde yer almalarıdır. Bu durum tarım sektöründe faaliyet gösteren gerçek çiftçinin sorunlarının hak ettiği şekilde gündeme taşınmamasına neden olmaktadır. Diğer bir neden de üye aidatları ve odaya giriş ücretlerinin ödenmemesi nedeniyle yaşanan mali kaynak sıkıntısıdır. Oysaki, çiftçilerin aidatlarını ödemeleri odaların siyasi iktidarlara bağımlı olmalarını önleyecek böylece daha kaliteli hizmet vermelerine neden olacaktır (Tarım Şurası,2019). Bugün ziraat odaları ülke genelinde en yaygın meslek kuruluşu olmalarına rağmen yukarıda özetlemeye çalıştığımız eksiklikler nedeni ile çiftçileri tam olarak temsil edebilecek bağımsız ve etkin bir meslek örgütü konumuna gelememiştir. Gönüllü kuruluşlar içinde tarım sektöründeki paydaşların iş birliği ve dayanışma içinde oluşturmuş oldukları 525 dernek, 14 tarımsal vakıf, 5488 sayılı Tarım Kanunu 11. maddeye dayalı kurulan 8 tane ulusal ürün konseyi ve sendikaları da sayabiliriz (Tarım ve Orman Bakanlığı,2021). *Ekonomik amaçlı kuruluşlar* çiftçilerin ekonomik ihtiyaçlarını gidermek için oluşturdukları örgütlerdir. Ekonomik örgütler içinde en büyük bölümü Tarımsal Amaçlı Kooperatifler oluşturmaktadır. Diğerleri ise Birlikler ve Üretici Birlikleri’dir. Tarım sektörünün ilk ve en önemli halkasını oluşturan üreticilerin piyasada rekabet gücünü elde edebilmesi için üreticilerin örgütlenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece üreticinin oluşan değerden alacağı pay artacaktır. Araçların yaptığı işler üretici örgütlerince yapılacağı hatta daha da ucuza yapılabileceği için maliyetlerde düşecektir. Bu durumda sadece tüketici kazançlı çıkmayacak aynı zamanda maliyetin azalması fiyat düşüklüğü şeklinde üreticiye de yansacaktır.

Tarım sektörünün uzun yıllardır süregelmekte olan sorunlarına çözüm önerisi olarak tarımsal örgütlerden faydalanılmaktadır. Ülkemizde tarım sektöründe örgütlenme sayısı çok olmakla beraber halen etkin bir örgütlenme söz konusu değildir. Üretici örgütlenmesi içinde en ağırlıklı payı tarımsal kooperatifler oluşturmaktadır. Kooperatifler çiftçilerin gelirlerinin artmasını sağlamak yanında paydaşlarının sosyal alanda da gelişmelerine yardımcı olarak yeni iş alanları oluşturmaktadır. Bu özellikleri ile kooperatifler, 21. yüzyılın tarım sektörünün sorunlarının çözüm kaynağı olarak kabul görmektedir. Türkiye’de 2021 yılı itibarıyla tarımsal kalkınma, sulama, su ürünleri, pancar ekicileri, tarım satış, tütün üretim ve pazarlama, yaş meyve ve sebze pazarlama ve tarım kredi olmak üzere toplam 11.831 adet kooperatif ve 3.610.616 ortağı mevcuttur (Tarım ve Orman Bakanlığı,2021).

Tarımsal örgütlenme içinde en önemli yer tutan Tarımsal Kooperatifler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu bağlamda tarımsal kooperatifleri; 1163 sayılı Kooperatif kanununa, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununa ve 4572 sayılı Tarım Satış ve Tütün Satış Kooperatifleri kanununa bağlı olarak faaliyette bulunan kooperatifler olarak üç grupta inceleyebiliriz. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre faaliyette bulunan tarım kooperatifleri iki bakanlığa bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Sulama

kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, pancar ürünleri kooperatifleri, Tarım ve Orman Bakanlığı'na; yaş meyve ve sebze kooperatifleri ile üretim ve pazarlama kooperatifleri ise Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmaktadır. Ayrıca 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununa göre kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı; 4572 Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu göre kurulan Tarım Satış Kooperatifleri de Ticaret Bakanlığı'na bağlı kuruluşlardır. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Kapsamındaki Kooperatifler, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Yaş Meyve Sebze Kooperatifleri, Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri, Kadın Girişimi ve Pazarlama Kooperatifi'dir. (Semerci, 2015; 69). *Birlikler ise, Hizmet Birlikleri ve Islah Amaçlı Yetiştirici Birlikler* olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Bu örgütlerin kuruluş amacı mahallî idarelerin yapmakla yükümlü oldukları hizmetlerden bir kısmını birlikte yapmaktır. Hizmet Birlikleri, Sulama Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri şeklinde sınıflandırılabilir. Bunlar Mahalli İdare Birlikleri kanununa bağlı olarak kurulmuş örgütlerdir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) *Üçüncüsü Tarımsal Üretici Birlikleridir.* Tarımsal üretici birliklerinin amacı; üretimi talebe göre plânlamak, ortaklarının ürettikleri ürünlerin piyasa araştırmasını yapmak, üretim, paketlenme ve depolama gibi konularda teknik destek sağlamak, ürünlerin kayıtlarını tutmak, ürün kalitesini iyileştirmek, ürünleri standartlara uygun şekilde pazara sunmak, yurtiçi ve yurt dışında rekabet gücünü artırıcı önlemler almak, etkin bir pazarlama ağı kurulabilmesi için tarım üreticilerinin, ürün yada konu bazında tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamak, eğitim ve yayım faaliyetleri düzenleyerek danışmanlık hizmeti sunmaktır. Bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri ve organik ürün grubu bazında 2021 yılı itibarıyla 870 adet üretici birliği mevcuttur. Bu birliklere kayıtlı üye çiftçi sayısı ise 345.515'tir. Üretici birliklerinin kooperatiflerden daha geniş alana hizmet vermesi amaçlanmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

Şekil 1: Türk Tarımında Örgütlenme Deseni

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıda şekil 1’de görüldüğü gibi Türk tarımında örgütlenme deseni oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Üretici örgütlenmesi ekonomik ve mesleki kuruluşlar olarak 2 ana gruba ayrılırken bunlarında kendi içinde birçok alt gruba ayrıldığı görülmektedir. Ziraat odaları, sendikalar, çiftçi birlikleri ve dernekler mesleki örgütlenmeyi oluştururken çalışmamızın konusunu olan kooperatifler ve üretici birlikleri ise ekonomik örgütlenme içinde yer almaktadır. Benzer amaçlara hizmet eden kooperatifler ve birliklerin birbirinden ayrılarak kooperatifler ve kooperatif benzeri kuruluşlar gruplandırılmasıyla örgüt deseni daha da karmaşık bir yapıya bürünmekte ve oluşan bu örgüt kirliliği bürokratik engellere neden olmaktadır. Ayrıca kooperatif ve birlikler Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmak üzere üç ayrı Bakanlığa bağlı olarak faaliyet göstermekte ve bu durum yetki karmaşasına yol açmaktadır. Farklı bakanlıkların görev alanları içinde olması nedeniyle kooperatifler konusunda ortak bir uygulama sergilenememektedir. Kooperatif ve birliklerin kendi içinde yine benzer amaçlarla fakat farklı isimlerle kurulmuş birçok kooperatif ve birlik olduğu tabloda detaylı şekilde görülmektedir. Bugün farklı adlarla kurulmuş çok sayıda kooperatif ve birlik mevcut olmasına rağmen etkinlikten söz edilememektedir.

Tarımsal örgütlenme içinde en önemli yer tutan Tarımsal Kooperatifler de; 1163 sayılı Kooperatif Kanunu, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ve 4572 sayılı Tarım Satış ve Tütün Satış Kooperatifleri Kanunu olmak üzere üç farklı kanuna bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. 1163 sayılı Kooperatif Kanununa bağlı olarak kurulan Sulama Kooperatifleri, Pancar Ürünleri Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri Tarım ve Orman Bakanlığı’na; Yaş Meyve ve Sebze Kooperatifleri ile Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri ise Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Ayrıca 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununa göre kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı; 4572 Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu göre kurulan Tarım Satış Kooperatifleri de Ticaret Bakanlığı’na bağlı kuruluşlardır. *Birlikler ise*, Hizmet Birlikleri ve İslah Amaçlı Yetiştirici Birlikler olarak iki başlık altında toplanmıştır. Kooperatifler için söz konusu olan mevzuat karışıklığının üretici ve yetiştirici birlikleri içinde geçerli olduğunu görmekteyiz. Örneğin; 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanuna bağlı olan ıslah amaçlı hayvan yetiştirici birlikleri, Sulama Birliklerinin yasal dayanağı, 6172 Sayılı Sulama Birlikleri Kanununa bağlı olan Sulama Birlikleri ve 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu bağlı olan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri bulunmaktadır. Bununla beraber tarımsal üretici birliklerine yönelik temel düzenleme ise 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’dur (Tan ve Karaönder,2013;91). Şekil 1’de net şekilde görüldüğü gibi Türk tarımının örgütlenme deseni içindeki mevcut karmaşıklık ve dağınıklığından kurtarılacak ivedilikle etkin bir yapının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Tarımsal arz piyasasının sorunlarına bir çözüm önerisi olarak kooperatifler birçok gelişmiş ülkede kırsal kalkınmada önemli bir araç olarak etkin şekilde uygulanabilirken ülkemizde bu yapının başarısız olmasının ana nedeni tarım örgütlenme deseni içindeki karmaşık yapıdır. Bir yandan tarımsal üreticilerinin dağınık halde bulunması ve rekabetin en üst düzeyde olması, diğer yandan girdi tedariki sağlayıcılarının daha kolektif hareket etmesi ve tarımsal ürün fiyatlarına yapılan müdahaleler, sektörü üretim yapıp yapmama konusunda bir paradoksa taşımaktadır. Bunların yanında tarım ürünlerinin bir kısmının gelişen teknolojiyle sanayi üretimi ile üretilebilir hale gelmesi, sektörün var olan sorunlarını da artırmıştır. Bu sorunların yanı sıra tarımsal örgütlenme yapısından kaynaklanan sorunlara da acil çözüm bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda tarım örgütlenme deseni içinde yer alan kooperatifler ve üretici birlikleri birbirlerine ikame değil birbirlerini tamamlayıcı olarak faaliyet göstermelidirler. Bu iki farklı örgütlenme türünün ortak bir çatı altında toplanabilmesi sağlanabildiği takdirde çiftçilerin lobi faaliyetleri ile baskı oluşturarak etkin tarım politikaları oluşturabilme konusunda belirleyici olmaları da mümkün olabilecektir. Tarımsal örgütlenme deseni içinde ekonomik amaçlı kuruluşlar içinde oldukça önemli bir yer tutan Kooperatifler üretimden pazarlamaya kadar her aşamada etkin şekilde rol alırken mesleki amaçlı kuruluşlar içinde yer alan ziraat odaları da çiftçi eğitimi ve danışmanlık görevlerini hakkıyla yerine getirerek ekonomik ve mesleki kuruluşların birbirinden kopuk yapısı düzeltilmeli, birbirleriyle koordineli hareket edecek şekilde yeniden revize edilmelidirler.

Tarımsal örgütlenmenin mevzuat, teşkilat ve finansmandan kaynaklanan birçok sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi kooperatiflerin bağlı olduğu bakanlıkların birbirinden farklı olmasıdır. Bu durum tarım politikalarının oluşturulması ile ilgili kararların alınması sürecinde birtakım anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına ve gecikmelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu zorlukların ortadan kaldırılarak kooperatifleşmenin etkin ve hızlı şekilde yürütülebilmesi için tarımla ilgili kooperatif ve örgütlerin tamamının

Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlanması gerekmektedir. Türkiye'de tarım ve tarımsal kooperatifler için farklı yasalar bulunmaktadır. Zaman içerisinde bu yasalarda yapılan küçük değişiklikler ile mevzuat daha da karmaşık hale gelmiştir. Dolayısıyla kooperatifçilik mevzuatının uygulanmasında bu çok başlılığın ortadan kaldırılması, kanunun bazı durumlarda idari düzenlemelere izin verecek esnekliğe kavuşturulması önem arz etmektedir. Çünkü mevzuattan kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik etkin politikalarındaki yetersizlikler ilave kurumsal sorunların da oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Tarımsal örgütlenmenin organizasyon yapısındaki temel sorunlardan bir diğeri de yasal düzenlemelerdir. Türkiye'de Kooperatifler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu olarak üç farklı kanuna tabi olarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler. İlgili yasaların 1163 Sayılı Yasa çerçevesinde birleştirilmesi gereklidir. Kooperatif mevzuatının düzenlenmesinde yaşanan kalite düşüklüğü ve ortaya çıkan ihtiyaçları giderme esnekliğine sahip olmamasından dolayı bu sorunların çözülmesi ve gelen taleplerin karşılanması güçleşmektedir. Bu yasa çeşitliliği tarımda etkin ve verimli bir kooperatifçiliğin önündeki en büyük engeldir. Politikaların doğru olarak belirlenmiş olmasının yanı sıra bu politikaların tek elden yürütülmesi ve karmaşıklıktan kurtarılması halinde etkili olabileceği unutulmamalıdır. Bugün geldiğimiz noktada yapılan araştırmalar göstermektedir ki tarımsal kooperatiflerin sorunları kuruluş süreci ile ilgili değil, kurulduktan sonraki aşamalarda ortaya çıkmaktadır. Zaten bu nedenledir ki bugün çok sayıda kooperatif mevcut olmasına rağmen etkinlikten söz edilememektedir. Hızlı şekilde kurulan bu kooperatiflerin kısa zamanda feshedildiği ya da feshedilemeyip ayrı bir soruna neden olduğunu da görmekteyiz. Yani sorunlar kooperatiflerin işleyiş sürecinde ortaya çıkmaktadır, kuruluş sürecinde değil. Bu nedenle kooperatiflerde dikey örgütlenme teşvik edilmelidir. Ayrıca tarımsal kooperatifleri ekonomik ve sosyal yönden kuvvetlendirecek devlet politikaları ve destekleme uygulamaları hayata geçirilmelidir. Bu önerilerin uygulanabilirliği noktasında ise kooperatif içerisinde yer alacak tarımsal işletmeler, sürecin kontrolü ile denetimini yapacak bürokratlar ve nihayetinde yeni kooperatif modeli için gerekli olan yasal düzenlemeyi çıkaracak siyasal iktidarın eş zamanlı olarak bu konuda istekli olması gerekmektedir. Bu üçlü saç ayağı olarak gördüğümüz yapı içerisinde yer alan unsurların herhangi birinde istek zayıflarsa veya eş zamanlı hareket edilemez ise, çalışmanın başarı şansı da o derecede azalacaktır. Sonuç olarak önerimiz; sürekli yeni yeni kurumlar ilave edilerek örgüt kirliliğini artırmak yerine işlevini yitiren ve ülke tarımı üzerinde yük haline gelen kuruluşların tasfiye edilmesi diğerlerinin de yeni bir vizyon ile revize edilerek tarım sektörüne kazandırılması yoluna gidilmesidir. Yapmış olduğumuz eleştiriler ve öneriler dikkate alınarak akılcı düzenlemeler eşliğinde 125 yılı aşkın bir süredir kooperatifçilik deneyimi olan imece kültürüne sahip bir ülke olarak kendi kültür ve sosyal yapıyla modern kooperatifçilik ilkelerini birleştirerek tüm sorunları çözebilecek bir mirasa sahip olduğumuzu unutmamalıyız.

KAYNAKÇA

- İnan, İ.H., Gülçubuk B., Ertuğrul C., Kantürer E., Baran E.A., Dilmen.(2000). Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi s. 149-150.
- Kızılaslan, H. ve Doğan, H. G (2013). AB ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Sayı 1, s.146-159.
- Koroğlu S. (2003). Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı At Uzmanlık Tezi, s.1-133.
- Pakdemirli, B. (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye'de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması. Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi. Cilt 29, sayı 2, s.170-181.
- Semerci A. (2015). Türkiye'de Çiftçi Örgütleri: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,12 (1), s.69.
- Tan, S. ve Karaönder,İ.(2013)Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi,2013: 1 (1), s. 87-94.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2021). Tarımsal Örgütlenme Tablosu. <https://www.tarimorman.gov.tr>.Erişim Tarihi:7.11.2022
- Tarım Şurası (2019). Tarımda Üretici Örgütlenmesi Grubu Çalışma Belgesi. www.tarimorman.gov.tr.Erişim Tarihi:19.11.2022

- Uzun, H ve Özüdođru, H (2011) Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme. Ziraat Mühendisliđi, s.18-23.<https://dergipark.org.tr>.Erişim tarihi: 12.12.2022.
- Yercan, M (2007). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler. Tarım Ekonomisi Dergisi 2007; 13(1): 19-29.

